

MARIJA SOTNIKOVA ŠTRAVS

PREGLED JEZIKOVNE POLITIKE V UKRAJINI 1991–2021

COBISS: 1.02

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.1.10](https://doi.org/10.3986/JZ.28.1.10)

Jezikovna in politična situacija v Ukrajini je v zadnjem obdobju postala ena najbolj aktualnih tem sodobne geopolitike. Ob tem pogosto prihaja do nepopolnih oz. celo napačnih in zavajajočih interpretacij njenih dejavnikov in smernic s strani posameznikov, medijev ipd. V članku poskušamo analizirati jezikovno politiko v Ukrajini v letih 1991–2021. Upoštevani so zgodovinska dinamika jezikovna zakonodaja, tendence, ideološki kontekst in smernice jezikovne politike. Prikazan je razvoj ukrajinske situacije v obdobju tik pred osamosvojitvijo (1989), nato pa v 30 letih od osamosvojitve (1991) naprej in po zmagi t. i. revolucije dostojanstva (februar 2014) vse do danes.

Ključne besede: jezikovna politika, jezikovne ideologije, Ukrajina

An Overview of Ukrainian Language Policy, 1991–2021

The linguistic and political situation in Ukraine has recently been one of the most topical issues in contemporary geopolitics. This often leads to incomplete or even wrong and misleading interpretations of its factors and trends by individuals, the media, and so on. This article analyzes the language policy in Ukraine from 1991 to 2021, taking into account the historical dynamics of language legislation, tendencies, ideological context, and guidelines. It discusses the development of the Ukrainian situation from immediately before independence (1989), during the thirty years following independence in 1991, and after the Revolution of Dignity in February 2014 up until today.

Keywords: language policy, linguistic ideologies, Ukraine

0 UVOD

Jeseni 2013 se je Ukrajina znašla v središču pozornosti svetovne javnosti zaradi protestov proti zavrnitvi podpisa pogodbe o povezovanju z Evropsko unijo s strani tedanjega ukrajinskega predsednika Viktorja Janukoviča. Dogajanje se je samo še stopnjevalo in se končalo s tragičnimi dogodki v Kijevu, ki so jim sledili predsednikov pobeg, priključitev Krima in vojna na vzhodu države. Veliko se je govorilo o vzrokih za nastalo situacijo, tudi o etničnih, ideoloških in jezikovnih dejavnikih, ki so prispevali k toku dogodkov.

Namen prispevka je strnjen prikaz in analiza jezikovnopolitičnega dogajanja v Ukrajini po osamosvojitvi leta 1991 vse do danes z upoštevanjem zgodovinske dinamike, razvojnih tendenc, ideološkega konteksta, smernic in formalnopravne podlage.

1 KONCEPTI IN POJMI

Roman Szul (2009: 58–59) govori o jezikovni politiki kot o določanju funkcij, dejanskih ali ciljnih, nekega jezika ali jezikov s strani državnih oblasti, se pravi opredelitvi, kateri jeziki oz. jezik lahko ali morajo nastopati v posameznih funkcijah. Element jezikovne politike je lahko tudi poseganje v notranje zakonitosti jezika (jezikovno načrtovanje).

Države, družbeni razredi, stranke, gibanja itd. različno pojmujejo nacijo, narod, etnično skupnost, relacije med narodom (etnično skupnostjo) in jezikom, religijo, kulturo, državo itd. Avtor navaja, da lahko država vpliva na jezikovno situacijo posredno (prek upravnopolitične razdelitve ozemlja, priseljenke, izseljenke, izobraževalne, ekonomske politike itd.) in neposredno (prek jezikovne politike) (Szul 2009: 58).

V državah, ki pravno uredijo jezikovne odnose, se po navadi uporabi enega, dva ali tri termine. Pravni pomen izrazov *državni*, *uradni*, *nacionalni*, še bolj pa njihova komunikacijska moč, pa se v različnih državah precej razlikuje. Subjektivni človeški element v pravni ureditvi jezikovnih odnosov se kaže v dejstvu, da so celo v isti družbi ti izrazi razumljeni na različne načine (da ne omenjamo konfliktov med formalnim in dejanskim statusom nekega jezika) (Mečkovska 2001: 133).

2 KONTEKST JEZIKOVNOLITIKNE SITUACIJE V UKRAJINI

2.1 Zgodovinska dinamika

Ukrajinska jezikovna situacija se je po Szulu (2009: 117) razvijala po modelu *jezik → narod → država*. Deli današnjega ukrajinskega ozemlja so bili skozi zgodovino pod oblastjo različnih držav, kar je pustilo pečat na regionalni, jezikovni, verski itd. identiteti njenih prebivalcev (Stepanenko 2003: 109–110). Szul (2009: 110–111) izpostavlja dve usmeritvi, ki zaznamujeta oblikovanje ukrajinske narodne zavesti: protipoljsko in protirusko oz. protimoskovsko; prvo bi lahko definirali kot etnično-družbeno, drugo pa kot političnoureditveno.

Leta 1654 se je velik del ukrajinskega ozemlja priključil Ruskemu imperiju, ki je izvajal asimilacijsko politiko (Szul 2009: 110–111). V 18. stoletju je ukrajinsščino iz uradne rabe izrinila ruščina, kar je povzročilo oženje ukrajinskega kulturnega okolja in socialne baze ukrajinskega jezika ter prekinitev kontinuitete s prejšnjo tradicijo.

- 2.1.1** Del današnjega ukrajinskega ozemlja se je v sredini 14. stoletja znašel pod poljsko oblastjo in na teh območjih je poljščina v 17. stoletju postala edini uradni jezik. Dejavniki, ki so zaznamovali nastanek ukrajinske narodne zavesti v 19. stoletju, so družbene, verske, jezikovne in zgodovinske narave. Jezik ni bil edini ali odločilni dejavnik, postal pa je katalizator in simbol (Szul 2009: 112).

V začetku 20. stoletja se je postopno utrdil etnonacionalni princip oblikovanja države. Ukrajinsko etnično ozemlje je postalo arena za ukrajinske politične zahteve.

Toda politične in geografske razmere so bile neugodne za realizacijo geoetnopolitičnega potenciala: Ukrajina ni imela ozemeljsko-politične subjektivnosti in celovitosti v okviru ene države, saj je bilo ukrajinsko ozemlje od konca 18. stoletja do začetka 19. stoletja razdeljeno med dvema imperijema – Avstrijo (od leta 1867 Avstro-Ogrsko) in Rusijo (Dnistrjanski 2006: 140–142). Skupna značilnost administrativnih meja v obeh imperijih je bilo njihovo neujemanje z etničnimi mejami, kar je pozneje vplivalo na opredelitev državne meje Ukrajine (Dnistrjanski 2006: 169–170).

Na koncu 19. oz. v začetku 20. stoletja se je zaključilo oblikovanje ukrajinskega etničnega ozemlja. V to obdobje sodi tudi intenzivno oblikovanje ukrajinskega knjižnega jezika. Prva svetovna vojna je pripeljala do nastanka ukrajinskih držav (Szul 2009: 114): Ukrajinske ljudske republike oz. UNR s prestolnico v Kijevu in Zahodnoukrajinske ljudske republike oz. ZUNR s prestolnico v Lvovu, ki je *de facto* nastala po razpadu Avstro-Ogrske. 22. januarja 1919 sta se obe republiki združili.

Leta 1922 se je Ukrajina pridružila novonastali Sovjetski zvezi (SZ). Politika te države na področju jezika se je skozi različna obdobja zelo spreminjala. V dvajsetih letih 20. stoletja je potekala sovjetska ukrajinizacija, med katero je prišlo do razširitve področij rabe ukrajinskega jezika, vendar je trajala prekratek čas, da bi se razmahnila in pripeljala do temeljitejših sprememb (Bojko 2006: 364–366).

Po letu 1933 je nastopila deukrajinizacija, čeprav uradne prepovedi rabe ukrajinščine ni bilo. Za petdeseta in šestdeseta leta je bila značilna odsotnost usmerjene jezikovne in kulturne politike, sedemdeseta leta so bila obdobje pospešene rusifikacije. Situacija se je spremenila po letu 1985, ko je oživelo ukrajinsko narodno gibanje, katerega glavni cilj je bila obramba ukrajinskega jezika (Masenko 2004: 82). Larisa Masenko (2011: 23–25) ocenjuje, da je bila asimilacijska politika sovjetskih oblasti zelo uspešna. Gre predvsem za narodnostno in jezikovno raznarodovanje, pogojeno s rusifikacijsko politiko.

V preteklosti je bilo značilno tudi naraščanje števila mestnega prebivalstva na račun vaškega, kar je vplivalo tudi na asimetrično dvojezičnost. Ta je bila obvezna za Ukrajince, ne pa za Ruse oz. pripadnike drugih narodov. Tik pred razpadom Sovjetske zveze je v celotnem komunikacijskem sistemu Ukrajine prevladovala ruščina. Zakon o jezikih USSR (1989) je opredelil ruski jezik kot jezik medetničnega sporazumevanja in predpisal obvezno učenje ruščine v šoli. Zakon ni predpisoval izbire jezikov zasebne in neuradne komunikacije, imel je dokaj splošen značaj (manifestiranje narodne in jezikovne zavesti).

Novo obdobje oblikovanja ukrajinske države je povezano s potrditvijo Deklaracije o državni suverenosti 16. julija 1990. 24. avgusta 1991 je bil sprejet Akt o neodvisnosti Ukrajine, ki je opredelil uradno ime države. 1. decembra 1991 je bil vseukrajinski referendum, na katerem je 90,3 % državljanov, ki so se udeležili glasovanja, v vseh regijah, vključno s Krimom, z več kot 50-odstotno, v 20 regijah pa z več kot 90-odstotno podporo podprlo neodvisnost Ukrajine. 28. junija 1996 je bila sprejeta nova ukrajinska ustava.

Ukrajina se je kot nova geopolitična danost pojavila na zemljevidu Evrope 24. avgusta 1991. Osamosvojitve države in sprememba statusa ukrajinskega jezika sta zagotovili nove pogoje za njegov razvoj in funkcioniranje.

Ukrajinsčina je postala simbol ukrajinske državnosti in edini državni jezik, ki so ga oblasti v velikem obsegu skušale uvajati tudi v izobraževanje, vendar so ta prodor zavirale težke politične in gospodarske razmere, zaradi česar je bil v nekaterih regijah, zlasti na jugu in vzhodu, ukrajinski jezik izrinjen iz javnega življenja. Sorodnost obeh jezikov in razširjena aktivna ali pasivna dvojezičnost praktično ne povzročata težav s preklapljanjem v vsakdanjem življenju, njuno sobivanje pa vseeno zaznamujejo določene težave, ki so povezane s statusom jezikov (Szul 2009: 116).

To je tudi izhodišče za nadaljnjo razpravo o ukrajinski situaciji.

2.2 Sodobna etnična in jezikovna situacija

Na ozemlju Ukrajine poleg etničnih Ukrajincev bivajo tudi pripadniki drugih narodov. Po podatkih zadnjega popisa prebivalstva iz leta 2001 so v Ukrajini živele pripadniki več kot 130 narodnosti. Največja skupina so etnični Ukrajinci (77,8 % ali 37,5 milijona), druga največja skupina so etnični Rusi (17,3 % ali 8,3 milijona), delež pripadnikov drugih narodnosti pa v skupnem seštevku znaša 4,9 %. Jurij Ogulčanski (2006: 16–20) v analizi podatkov iz zadnjega popisa prebivalstva ugotavlja, da ima samo osem manjšinskih etničnih skupnosti (Belorusi, Moldavci, Krimski Tatari, Bolgari, Madžari, Romuni, Poljaki, Židje) več kot 100.000 pripadnikov (vsaka). Še nekaj skupnosti (Armenci, Grki, Tatari, Romi, Azerbajdžanci, Gruzijci, Nemci, Gagavzi) ima več kot 30.000 pripadnikov. Te bolj ali manj številčne skupnosti predstavljajo okoli 4,2 % celotnega prebivalstva. Samo nekatere od njih imajo lastne manjšinske organizacije. Vseh skupnosti, ki imajo vsaj 300 pripadnikov, je 39 od pogosto navajanih 130. Večje manjšine imajo nekaj strnjenih območij naselitve, manjše bivajo pretežno razpršeno (Ogulčanski 2006: 224–225).

Ukrajinci in Rusi živijo v vseh regijah, tretja najštevilčnejša skupina so Belorusi, ki jih najdemo v skoraj vseh ukrajinskih regijah. Armenci, Židje, Poljaki in Moldavci živijo v devetih do trinajstih regijah, Tatari, Azerbajdžanci, Bolgari, Krimski Tatari, Gruzijci, Romuni in Romi pa v dveh do šestih regijah. Gagavzi, Grki, Nemci, Slovaki in Madžari naseljujejo po eno regijo. Najbolj večetničen je Krim, najmanj pa Ivano-Frankivska regija.

Za socialno in geografsko strukturo ukrajinske nacije je zelo pomembna problematika mestnega in vaškega prebivalstva. Jezikovno asimiliranje etničnih Ukrajincev in pripadnikov etničnih manjšin v rusko govoreče okolje je pogojeno tudi z neujemanjem etnonacionalne strukture prebivalstva z jezikovno strukturo, kar je povezano s trajnim neobstojem državnosti v preteklih obdobjih in jezikovno politiko SZ (Dnistrjanski 2006: 235–249).

Ukrajinski jezik je materni jezik na 80 % ukrajinskega ozemlja, čeprav v nekaterih regijah na vzhodu in jugu države ukrajinsčina ne zajema celotnega prebi-

valstva. Geopolitično se to izraža v značilni regionalni polarizaciji in polarizaciji med velikimi, pretežno rusko govorečimi mesti ter pretežno ukrajinsko govorečim podeželjem in manjšimi mesti (Dnistrjanski 2006: 217).

Rusi so druga največja etnična skupnost in hkrati največja narodnostna manjšina, čeprav je v zadnjem času prihajalo do nasprotovanja takšni delitvi s strani etničnih Rusov in poudarjanja njihove državotvorne vloge v oblikovanju ukrajinske države. Iz tega pogosto izvirajo tudi zahteve za poseben položaj ruskega jezika v Ukrajini in t. i. federalizacijo (Dnistrjanski 2006: 256–257). T. i. konfliktne teme (status ruskega jezika, ocenjevanje posameznih osebnosti in dogodkov iz ukrajinske zgodovine itd.) so plodna tla za politizacijo razlik.

2.3 Smernice narodne in manjšinske politike

Preambula ukrajinske ustave¹ (28. junij 1996) opredeljuje ukrajinsko nacijo (ob tem sestavljavci precej nedosledno rabijo različne izraze) kot državljane Ukrajine vseh narodnosti. Ukrajinska nacija je torej sestavljena iz naslovne, večinske skupine (Ukrajinci), avtohtonih narodov (2. točka 1. člena Zakona o avtohtonih narodih²) in narodnostnih manjšin.

V 10. členu ukrajinske ustave so zagotovljene jezikovne pravice »ruske in drugih manjšin«, ob tem pa »druge manjšine« niso natančneje opredeljene ali eksplicitno omenjene.

V preambuli Deklaracije pravic narodnosti³ z dne 1. novembra 1991 je zapisano, da na ozemlju Ukrajine živijo pripadniki več kot sto narodnosti, ki skupaj z Ukrajinci tvorijo ukrajinsko nacijo.

Ukrajinski manjšinski zakon⁴ z dne 25. junija 1992 deloma temelji na prej omenjeni deklaraciji in navaja kriterije za priznanje manjšinskega statusa. Ne vsebuje pa eksplicitnega seznama manjšin. Zakon (v 3. členu) opredeljuje manjšino kot skupnost državljanov Ukrajine, ki je številčno manjša od preostalega prebivalstva Ukrajine (med manjšine tako tudi v Ukrajini ne spadajo nedržavljeni, četudi zakonito bivajo na njenem ozemlju, torej begunci, priseljenci, osebe brez državljanstva itd.), ima drugačno etnično samoopredelitev in zavest o lastni skupnosti. Številčna klavzula ni posebej določena.

Natančno določen seznam manjšin in njihovih jezikov je prinesla šele ratifikacija Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih. Ukrajina je listino podpisala 2. maja 1996, veljati pa je začela šele 1. januarja 2006, saj je prišlo do veliko zapletov z zakoni o ratifikaciji, še več pa z uradnim prevodom v ukrajinski jezik.

V prvem zakonu o ratifikaciji (24. december 1999) so bili kot manjšinski omenjeni naslednji jeziki: ruski, »židovski« (ni jasno, ali gre za hebrejščino, ji-

1 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-Br> (dostop januar 2022).

2 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (dostop 8. 2. 2022).

3 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1771-12> (dostop januar 2022).

4 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (dostop januar 2022).

diš ali za oba skupaj), beloruski, moldavski, romunski, krimskotatarski, bolgarski, poljski, madžarski, nemški, »grški« (ni jasno, ali gre za grščino, ki jo govorijo v Grčiji, ali za jezik mariupolskih Grkov, t. i. rumejščino oz. krimskogrški jezik), gagavški in slovaški.

Ukrepi, predvideni za te jezike, so se razlikovali glede na delež manjšinskega prebivalstva (več kot 20 %, 10–20 %, manj kot 10 %, največji obseg ukrepov je bil predviden za območja z največjim deležem manjšinskega prebivalstva). 4. točka zakona o ratifikaciji se je nanašala na 7. del Evropske listine in tako predvidevala, da uveljavljanje ukrajinskega jezika kot državnega ne ogroža razvoja ruščine in drugih manjšinskih jezikov. Leta 2000 je prišlo do razveljavitve tega zakona zaradi ugotovljenega neskladja z ustavo.

Drugi zakon o ratifikaciji (15. maj 2003⁵) je odpravil številčno klavzulo. Seznan jezikov se ni spremenil. Omenjeni zakon, ki z manjšimi spremembami velja še danes, je ukinil posebne pristojnosti za uvajanje bolj ugodnih ukrepov na Krimu in v drugih regijah (ob določenem deležu manjšinskega prebivalstva in ustreznem financiranju), kar je dopuščal prvi zakon o ratifikaciji iz leta 1999.

3 JEZIKOVNA POLITIKA V UKRAJINI 1991–2021

3.1 1991–2018

Sodobno jezikovno situacijo v Ukrajini zaznamuje konflikt med dvema knjižnima jezikoma, ruščino in ukrajinjščino. Poleg ruščine in ukrajinjščine je v vzhodnih, južnih in deloma osrednjih regijah v rabi še suržik – nenormiran govorjeni ali zapisani idiom, ki vključuje elemente ruščine in ukrajinjščine (Masenko 2004: 82). Značilno je tudi razhajanje med etničnimi in jezikovnimi opredelitvami (to predvsem velja za rusko govoreče etnične Ukrajince). Zgodovinske okoliščine, jezikovna politika SZ in asimilacija velikega dela ukrajinskega prebivalstva so namreč povzročile oslabitev etnične samopodobe Ukrajincev in izrivanje ukrajinskega jezika zlasti v omenjenih regijah, predvsem v velikih industrijskih središčih. Vse to danes ovira oblikovanje skupne ukrajinske identitete.

Zaradi zgoraj naštetega jezikovna politika v Ukrajini temelji na predpostavki o ogroženosti ukrajinskega jezika, ukrepi države pa so usmerjeni predvsem v njegovo zaščito in uveljavljanje na vseh področjih rabe. Ukrajina ima veliko zakonodajnih instrumentov za formalnopravno urejanje jezikovnopoličnega področja. Večina teh dokumentov eksplicitno ureja področje statusa jezikov. Dejansko uveljavljanje državnega statusa ukrajinskega jezika na vseh področjih rabe pa ostaja eno najbolj perečih vprašanj ukrajinske jezikovne politike.

Državni status ukrajinskega jezika danes določa predvsem 10. člen ukrajinske ustave, ki zagotavlja tudi njegov vsestranski razvoj in funkcioniranje na vseh

5 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (dostop januar 2022).

področjih družbenega življenja ter opredeljuje zagotavljanje svobodnega razvoja, rabe in zaščite ruščine in drugih manjšinskih jezikov.

Uradna razlaga ukrajinskega ustavnega sodišča glede določb 10. člena ukrajinske ustave o rabi državnega jezika v upravi in šolstvu iz decembra 1999 v 3. točki opredeljuje državni jezik Ukrajine kot »jezik, ki ima status obveznega sredstva sporazumevanja na vseh področjih javnega življenja«. Preambula ustave vključuje pojem državnega jezika v širši okvir ustavne ureditve. Ustavno sodišče poudarja, da ustava predpisuje obvezno javno rabo državnega jezika (tj. ukrajinščine), drugi jeziki pa se lahko rabijo ob državnem v predpisanem obsegu.

Zakon o načelih državne jezikovne politike⁶ z dne 3. julija 2012, ki je stopil v veljavo 10. avgusta 2012 in ki se mu v ukrajinskem pravnem in medijskem diskurzu pogosto reče Zakon Kolesničenka in Kivalova, v Ukrajini velja za kontroverzna tako zaradi vsebine kot tudi zaradi okoliščin njegove uveljavitve, saj je njegov sprejem sprožil val protestov (Myttsi ne dostukalysja 2010). Zakon je formalno ohranil obstoječi položaj ukrajinskega jezika in bistveno razširil rabo regionalnih jezikov (na območjih z vsaj desetodstotnim deležem manjšinskega prebivalstva, v posebnih primerih se je ta desetodstotna klavzula tudi opuščala). Zakon je formalno veljal za 18 manjšinskih jezikov: ruščino, beloruščino, bolgarščino, armenščino, gagavščino, jidiš, krimsko tatarščino, moldavščino, nemščino, sodobno grščino, poljščino, romščino, romunščino, slovaščino, madžarščino, rusinščino, karaimščino in krimčakščino.

Temeljlil naj bi na določilih Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih,⁷ a je vseboval številna odstopanja oz. dopuščal različne interpretacije pravnih pojmov. Pomembno vprašanje je bilo tudi, v skladu s čim naj bi potekalo ugotavljanje deleža manjšinskega prebivalstva, saj je bil zadnji popis prebivalstva izveden leta 2001, istovetenje etničnih in jezikovnih opredelitev pa je lahko v ukrajinski situaciji precej problematično. Do težav je prihajalo tudi zaradi upoštevanja desetodstotne klavzule na ravni večjih administrativnih enot, kot so regije, zaradi razlik pri jezikovni rabi med mestnim in vaškim prebivalstvom.

V praksi se je izkazalo, da je zakon skoraj izključno zaščitil ruski jezik. Pripadnikom drugih manjšin, razen Madžarov, ni uspelo prebroditi administrativnih ovir na področju uveljavljanja lastnega jezika v skladu s tem zakonom. Proukrajinske sile so ga označile za izrazito protiukrajinskega (Markovski 2016).

23. februarja 2014 je ukrajinski parlament na pobudo poslanca Vjačeslava Kirilenka z 232 glasovi (od 450) zgoraj omenjeni Zakon o načelih državne jezikovne politike razveljavil. To je povzročilo negativen odziv prebivalcev Krime ter nekaterih vzhodnih in južnih regij Ukrajine. 26. februarja je vršilec dolžnosti predsednika Ukrajine in začasni vodja parlamenta Oleksandr Turčynov vložil veto na predlog, ki so ga izglasovali poslanci, a je bilo prepozno, da bi lahko ustavili

6 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (dostop januar 2022).

7 <https://rm.coe.int/sloveniapr5-si/16809446ba> (dostop januar 2022).

nadaljnji razvoj dogodkov. Ruski in svetovni mediji so hitro razpihnili novico, o vetu in razveljavitvi izglasovanega predloga se ni kaj dosti govorilo, obveljalo je splošno prepričanje, da je Ukrajina »ukinila in prepovedala ruščino«, kar ne drži, saj je zakon ostal v veljavi vse do januarja 2018.

To obdobje v Ukrajini zaznamuje veliko število neuresničenih populističnih jezikovnopoličnih izjav in napovedi ter val »jezikovnega aktivizma«. ⁸ Ukrajinski državljani so se začeli boriti za dejansko uveljavljanje ukrajinskega jezika v javnem življenju in za svoje pravice na področju dostopa do storitev v državnem jeziku. Prijavili so več kršitev v zvezi z javno rabo ukrajinščine s strani domačih in mednarodnih podjetij ter vložili več tožb zoper tedanjega ministra za notranje zadeve Ukrajine Arsena Avakova zaradi kršenja določil o javni rabi ukrajinščine (Kožačenko 2019).

17. novembra 2016 je ukrajinsko ustavno sodišče sprožilo postopek ugotavljanja ustavnosti Zakona Kolesničenka in Kivalova (Zavada 2016), 28. februarja 2018 pa je potrdilo njegovo neustavnost in ga razveljavilo. V nadaljevanju je ukrajinski parlament dobil v obravnavo tri predloge novega jezikovnega zakona. Predlog zakona št. 5670-d O zagotavljanju delovanja ukrajinščine kot državnega jezika ⁹ je ukrajinski parlament sprejel v sklopu prve obravnave 4. oktobra 2018.

3.2 2019–2021

To obdobje zaznamuje predvsem sprejem zakona O zagotavljanju delovanja ukrajinščine kot državnega jezika ¹⁰ 25. aprila 2019. 15. maja 2019 ga je podpisal odhajajoči predsednik Petro Porošenko, veljati pa je začel julija 2019.

Predmet zakona je državni jezik Ukrajine, tj. ukrajinščina. Drugi jeziki vključno z ruščino niso nikjer omenjeni in niso predmet tega zakona. Treba je poudariti, da zakon ne ureja področja zasebne komunikacije, predpisuje pa zagotavljanje javnih storitev v državnem jeziku.

Zaradi številnih zanimivosti, ki jih uvaja, si bomo njegovo vsebino ogledali podrobneje. Zakon je sestavljen iz devetih poglavij.

I. Splošna načela

To poglavje opredeljuje državni status ukrajinskega jezika, ob tem je v oklepaju navedeno, da je hkrati tudi uradni jezik (1. člen), v nadaljevanju istega člena je navedeno, da je takšen status ukrajinskega jezika povezan z državotvorno vlogo ukrajinskega naroda in je sestavni element ukrajinske ustavne ureditve. Status ukrajinskega jezika kot edinega državnega jezika Ukrajine izrecno določa ukrajinska ustava.

⁸ <https://www.facebook.com/groups/i.tak.poymut/> (dostop november 2021).

⁹ <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61994&pf35401=426208> (dostop februar 2022).

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (dostop februar 2022).

Zakon določa delovanje in rabo ukrajinskega jezika. Predvidena je odgovornost za namerno kršenje zlasti pravopisnih pravil ter ustvarjanje ovir in omejitev pri uporabi ukrajinskega jezika, ki pa v tem poglavju ni natančneje opredeljena (6. točka 1. člena).

7. točka 1. člena uvaja obvezno javno rabo ukrajinjščine na celotnem ozemlju Ukrajine. 8. točka 1. člena uvaja opredelitev ukrajinjščine kot jezika medetničnega sporazumevanja v Ukrajini.

Določbe 2. člena opredeljujejo področje uporabe zakona (»delovanje in uporaba ukrajinskega jezika kot državnega na področjih javnega življenja, določenih s tem zakonom, na celotnem ozemlju Ukrajine«). V 2. točki 2. člena je izrecno opredeljeno, da zakon NE ureja področja zasebne komunikacije in opravljanja verskih obredov. V 3. točki 2. člena je izrecno opredeljeno, da rabo krimskotatarskega jezika, drugih jezikov avtohtonih narodov in jezikov manjšin ureja ustrezen področni zakon. Med avtohtone narode se v Ukrajini uvršča Krimске Tatarske, Karaime in Krimčake (2. točka 1. člena Zakona o avtohtonih narodih¹¹).

3. člen opredeljuje jezikovnopolitične in jezikovnonačrtovalne cilje zakona, ki vključujejo zaščito državnega jezika, zagotavljanje njegove javne rabe na celotnem ozemlju Ukrajine, zagotavljanje pravilne rabe v smislu pravopisnih pravil, popularizacijo ukrajinjščine v tujini in druge podobne opredelitve.

4. člen opredeljuje status ukrajinskega znakovnega jezika in pravice njegovih govorcev.

5. člen potrjuje in zagotavlja izvajanje državnega programa spodbujanja učenja ukrajinskega jezika.

II. Ukrajinski jezik in državljanstvo Ukrajine

6. člen predpisuje obvezno znanje ukrajinskega jezika za državljane Ukrajine. Učenje jezika je omogočeno prek izobraževalnega sistema, za odrasle, ki niso imeli možnosti, da se naučijo ukrajinsko, so predvideni brezplačni tečajji (3. točka 6. člena).

7. člen predpisuje obvezno znanje ukrajinjščine za pridobitev ukrajinskega državljanstva. Izjema se nanaša na posebne zasluge za državo, v tem primeru pa je predvideno, da se mora oseba naučiti ukrajinskega jezika v predpisanem obdobju. Zahteve na tem področju določa Nacionalna komisija za standardizacijo državnega jezika.

8. člen predpisuje jezik osebnih dokumentov, ki morajo biti v ukrajinjščini oz. v drugih jezikih glede na sklenjene dogovore in potrjene pogodbe (ob ukrajinjščini).

¹¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (dostop 8. 2. 2022).

III. Obvezno znanje ukrajinskega jezika

V 9. členu najdemo seznam uradnih oseb, za katere je predpisana obvezna raba ukrajinskega jezika pri opravljanju službenih nalog (sem spadajo predsednik, poslanci, uradniki, notarji in druge osebe, ki opravljajo javne funkcije).

10. člen predpisuje dokumente, ki potrjujejo znanje ukrajinskega jezika (posebno potrdilo o znanju, dokumenti o izobrazbi ipd.).

11. člen opisuje ravni znanja v skladu s CEFR. Ob tem ne predpisuje posameznih ravni glede na uradno funkcijo.

IV. Raba državnega jezika pri delu državnih organov, organov Avtonomne republike Krim, organov lokalne samouprave, podjetij, institucij in organizacij državnih in komunalnih oblik lastnine

V 12. členu je za to področje predpisana raba ukrajiniščine oz. drugih jezikov v skladu s preferencami organizatorjev srečanj oz. sklenjenimi pogodbami. V primeru uporabe drugega jezika je treba zagotoviti tolmačenje v ukrajinski jezik. Na sestankih s tujci in osebami brez državljanstva se lahko uporablja drug jezik, ki je sprejemljiv za udeležence (3. točka 12. člena).

13. člen predpisuje jezik dokumentov. Predpisana je raba ukrajiniščine ob upoštevanju ustrezne ukrajinske pravne terminologije. Za Krim je dodana možnost uporabe krimskotatarskega jezika ob ukrajiniščini.

14. člen in nadaljnji členi predpisujejo rabo ukrajiniščine v sodstvu, vojski, na meji ipd. Ob komunikaciji z osebo, ki ne razume ukrajinsko, je treba povabiti ustreznega tolmača.

Pri sklepanju pogodb se pogodbeni stranke dogovorijo glede rabe ustreznega jezika (19. člen).

V. Raba ukrajinskega jezika kot državnega jezika v javnosti

To poglavje pokriva veliko različnih področij, od izobraževanja do delovnih razmerij, zaključnih del, prireditev, razstav, predvajanja filmov in sklepanja pogodb.

Zakon vsebuje splošna določila glede jezika izobraževanja za pripadnike manjšin, avtohtonih narodov, gluhe in naglušne osebe. Za pripadnike manjšin in avtohtonih narodov je predvideno oblikovanje posebnih skupin oz. razredov z ustreznim učnim jezikom ob učenju državnega jezika. To določilo ne velja za razrede z ukrajinskim učnim jezikom (21. člen). Druga možnost, ob javnih izobraževalnih ustanovah, so kulturna društva.

Področje izobraževanja sicer spada v domeno področnega zakona, ki ga tukaj nismo obravnavali.

Zanimivi sta 4. in 5. točka, ki določata spodbujanje učenja angleščine in drugih mednarodnih jezikov oz. uradnih jezikov Evropske unije.

V primeru organizacije konferenc velja, da lahko potekajo v tujem jeziku ob pravočasnem obveščanju, v tem primeru tolmačenje v ukrajiniščino ni obvezno (22. člen). 23. člen določa posamezne zahteve glede rabe ukrajinskega jezika na

področju kulture, tudi za predvajanje filmov. 24. člen določa posebnosti rabe ukrajinskega jezika na radiu in televiziji, 25. člen pa posebnosti rabe v tiskanih medijih.

Nadaljnji členi določajo rabo ukrajinščine na področju knjigotrštva, izdelave programske opreme, vmesnikov, spletnih strani ipd.

Eno najbolj medijsko odmevnih področij je bilo področje javnih storitev. 3. točka 30. člena določa, da je izvajanje storitev mogoče v katerem koli drugem jeziku (poleg državnega), ki je sprejemljiv za obe strani.

33. člen določa rabo ukrajinskega jezika na področju zdravstva. Tudi na tem področju je omogočena komunikacija v drugem jeziku, ki je sprejemljiv za obe strani.

VI. Raba ukrajinskega jezika kot državnega jezika v lastnih imenih

Za to področje velja, da se za imena državnih in javnih ustanov uporablja ukrajinščina. Izjeme se nanašajo na manjšinske jezike ipd., to področje pa ureja področni zakon.

V skladu z določili 40. člena imajo fizične osebe pravico do zapisa osebnega imena (priimek, ime, očetovo ime) v skladu s svojo nacionalno tradicijo.

VII. Zagotavljanje standardov ukrajinskega jezika

To poglavje predpisuje naloge, sestavo in pooblastila Nacionalne komisije za standardizacijo, ki skrbi za ukrajinsko terminologijo, pravopis, predpisuje ravni znanja državnega jezika, izdaja potrdila o znanju ipd.

VIII. Zaščita ukrajinskega jezika

To poglavje predpisuje naloge in pooblastila varuha za zaščito ukrajinskega jezika, pravila za njegovo imenovanje oz. razrešitev itd.

IX. Končne in prehodne določbe

To poglavje predpisuje vstop v veljavo za posamezne sklope določb na različnih področjih. Za nekatera področja tako velja, da bodo določbe začele veljati leta 2030 (ukrajinščina kot jezik t. i. zunanjega testiranja v šolah), nekatere pa so že stopile v veljavo v letih 2019, 2020 in 2021 (ter 2022).

4 SKLEPNE UGOTOVITVE

Iz pregleda zgodovinske dinamike jezikovne situacije v Ukrajini smo ugotovili, da ima Ukrajina veliko zakonodajnih instrumentov za formalnopravno urejanje jezikovnopoličnega področja. Večina dokumentov eksplicitno ureja področje statusa jezikov, čeprav je mogoče zaslediti tudi veliko ciljev s področja jezikovnega načrtovanja in promocije ukrajinščine. Dejansko uveljavljanje državnega statusa ukrajinskega jezika na vseh področjih rabe ostaja eno najbolj perečih vprašanj

jezikovne politike v Ukrajini. Od osamosvojitve naprej je ukrajinska jezikovna politika obstajala skoraj izključno na papirju. Edini pomemben dosežek prvega desetletja po osamosvojitvi je bila potrditev statusa ukrajinščine kot državnega jezika v ustavi leta 1996. Nadaljnje jezikovnopolitične poteze niso prinesle resnih sprememb na področju dejanske uresničitve v naslednjih dveh desetletjih.

Obdobje 2014–2017 je bilo zaznamovano z velikim številom neuresničenih populističnih jezikovnopolitičnih izjav in napovedi ter porastom jezikovnega aktivizma (gl. primere v razdelku 3.2).

Večje spremembe je prinesel sprejem novega zakona o javni rabi ukrajinskega jezika leta 2019. Na tem področju bi bilo zanimivo podrobneje preučiti dejansko uresničenje posameznih določil v praksi glede na predvideno časovnico in obseg. Pojavlja se tudi vprašanje, ali je oz. bo vojna v Ukrajini, ki se je začela 24. februarja 2022, vplivala na implementacijo zakona.

VIRI IN LITERATURA

- Bojko 2006** = Олександр Бойко, *Історія України*, Київ: Видавництво «Академвидав», 2006.
[Oleksandr Bojko, *Istorija Ukrainy*, Kyjiv: Vidavnicтво «Akademvidav», 2006.]
- Dnistrjanski 2006** = Мирослав Дністрянський, *Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики*, Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006.
[Myroslav Dnistrjanskyj, *Etnopolityčna geografija Ukrainy: problemy teorii, metodologii, praktyky*, Lviv: Vydavnyčyj centr LNU im. Ivana Franka, 2006.]
- Kozačenko 2019** = Олена Козаченко, Окружний адмінсуд Києва розгляне відповідність Авакова посаді очільника МВС, *Бабель*, 11. marec 2019, <https://thebabel.com.ua/news/26963-okruzhnyi-adminsud-kiyeva-vidkriv-provadhennyja-shchodo-nevidpovidnosti-avakova-zaymaniy-posadi/>.
[Olena Kozačenko, Okružnyj adminsud Kyjeva rozhljane vidpovidnist Avakova posadi očilnyka MVS, *Babelj*, 11. marec 2019.]
- Lubaś 2009** = Władysław Lubaś, *Polityka językowa: komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2009.
- Markovski 2016** = Володимир Марковський, Висновок щодо невідповідності Конституції України положень Закону України «Про засади державної мовної політики», *Портал мовної політики*, 14. marec 2016, <http://language-policy.info/2016/03/vysnovok-schodo-nevidpovidnosti-konstytutsiji-ukrajiny-polozen-zakonu-ukrajiny-pro-zasady-derzhavnoji-movnoji-polityky/>.
[Volodymyr Markovskij, Vysnovok ščodo nevidpovidnosti Konstytuciji Ukrainy položenj Zakonu Ukrainy »Pro zasady deržavnoji movnoji polityky«, *Portal movnoji polityky*, 14. marec 2016.]
- Masenko 2004** = Лариса Масенко, *Мова і суспільство: постколоніальний вимір*, Київ: Києво-Могилянська академія, 2004.
[Larysa Masenko, *Mova i suspil'stvo: postkolonialnyj vymir*, Kyjiv: Kyjevo-Mogylyjans'ka akademija, 2004.]
- Masenko 2011** = Лариса Масенко, *Суржик: між мовою і язиком*, Київ: Києво-Могилянська академія, 2011.
[Larysa Masenko, *Suržyk: miž movoju i jazykom*, Kyjiv: Kyjevo-Mogylyjans'ka akademija, 2011.]
- Mečkovska 2001** = Н. Б. Мечковская, *Общее языкознание: структурная и социальная типология языков*. Москва: Издательство «Наука» – Издательство «Флинта», 2001.

[N. B. Mečkovskaja, *Obščėje jazykoznanije: strukturnaja i social'naja tipologija jazykov*, Moskva: Yzdatel'stvo «Nauka» – Yzdatel'stvo «Flynta», 2001.]

Myttsi ne dostukalysja do Lytvyna 2010 = Митці не достукалися до Литвина, *UNIAN*, 29. oktober, <https://www.unian.ua/society/406766-mittsi-ne-dostukalisya-do-litvina.html>.

Ogulčanski 2006 = Юрій Огульчанський, *Етнічна структура українського суспільства*, Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006.

[Jurij Ogulčanskyj, *Etnična struktura ukrajins'koho suspil'stva: ujavni ta dijsni problemy*, Kyjiv, 2006.

Stepanenko 2003 = Viktor Stepanenko, *Identities and Language Politics in Ukraine: the Challenges of Nation-State Building*, v: *Nation-Building, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*, ur. Farimah Daftary – François Grin, Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute, 2003, 107–135.

Szul 2009 = Roman Szul, *Język – naród – państwo: język jako zjawisko polityczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.

Zavada 2016 = Катерина Завада, КСУ взявся розглядати скасування скандального мовного закону Ківалова-Колесніченка, *Портал мовної політики*, 14. november 2016, <http://language-policy.info/2016/11/ksu-vzyavsya-rozhlyadaty-skasuvannya-skandalnoho-movnoho-zakonu-kivalova-kolisnichenka/>.

[Kateryna Zavada, KСУ vzyavsja rozhljadaty skasuvannja skandalnoho movnoho zakonu Kivalova-Kolisnichenka, *Portal movnoji polityky*, 14. november 2016.]

SUMMARY

An Overview of Ukrainian Language Policy, 1991–2021

The overview of the historical dynamics of the linguistic situation in Ukraine shows that Ukraine has many legislative instruments in place that govern its language policy. Most documents explicitly cover the status of languages, even though they also include many objectives related to language planning and promotion of Ukrainian. The actual establishment of Ukrainian as an official language in all areas of use remains one of the most pressing issues of the language policy in Ukraine. Since its independence, its language policy has remained almost exclusively on paper. The only notable achievement during the first decade after independence was enshrining Ukrainian as the official language in the constitution in 1996. Further language policy measures did not result in any serious change with regard to the actual establishment of official status in the next two decades. The period between 2014 and 2017 saw a large number of unfulfilled populist language policy promises and predictions, and an increase in linguistic activism, when Ukrainians took matters in their own hands and started fighting for the actual establishment of Ukrainian in public life and their right to access services in the official language. A major change was introduced by the adoption of a new law on the public use of Ukrainian in 2019. It would be interesting to examine in detail the actual implementation of its individual provisions in practice in terms of the envisaged timeline and scope.